

ПРАВО

Теорія та історія держави і права

УДК 340.12

Олексій Геселев *

АВТОНОМНІСТЬ ПРАВА ЯК ПРОБЛЕМА РОЗУМІННЯ
СОЦІАЛЬНОГО СТАТУСУ ПРАВОВИХ НОРМ

Статтю присвячено дослідженню статусу правових норм в їх порівнянні з іншими нормами соціальної регуляції, визначенню тих ключових ознак соціальних норм, що є вирішальними для сприйняття їх в якості правових та формування права. У статті акцентовано увагу на властивостях, які мають конститутивне значення для виокремлення та визнання деяких соціальних норм як правових.

Ключові слова: правові та інші соціально регулятивні норми, конститутивні ознаки права, ідентифікація правових норм, об'єктивні властивості норм права, феномен права, автономність права, новий погляд на сутність та розуміння норм права.

Геселев А. В. Автономия права как проблема понимания социального статуса правовых норм.

Статья посвящается исследованию статуса правовых норм в сравнении с другими нормами социальной регуляции, определению тех ключевых признаков социальных норм, которые являются решающими для восприятия их в качестве правовых и формирования права. В статье акцентируется внимание на свойствах, имеющих конститутивное значение для выделения и признания некоторых социальных норм в качестве правовых.

Ключевые слова: правовые и другие социальные регулятивные нормы, конститутивные признаки права, идентификация правовых норм, объективные свойства норм права, феномен права, автономность права, новый взгляд на сущность и понимание норм права.

Heselev O. V. Law autonomy as the problem of understanding the sociological status of law.

The article is devoted to the study of the status of the legal norms comparing to the other norms of social regulation and the definition of the key features of social norms, which are crucial for their perception as a form of law. The article describes the similar and distinctive features of the legal and other social norms. The attention is focused on those traits that are constitutively important for the separation and recognition of some social norms as legal ones.

Keywords: legal and other social regulatory norms, constitutive law signs, identification of legal norms, the objective properties of the legal norms, the phenomenon of law, autonomy law, a new view at the nature and understanding of the legal norms.

Актуальність теми. Останнім часом проблеми законодавчої невизначеності, недосконалості багатьох положень чинного законодавства, що не встигає за швидкими змінами, які виникають у суспільних відносинах та відображаються у відповідній правовій реальності, наявності суттєвих прогалин та протиріч у нормах закону викликає необхідність оцінки правової ситуації та прийняття відповідних правозастосовних рішень на підставі інших, ненормативістських поглядів на право як регулятора суспільних відносин. Адже відомо, що суддею або посадовою особою органу правопорядку акти реалізації права виносяться за умов внутрішнього переконання щодо правових підстав для цього. За наявності відповідної норми права надається оцінка юридичного факту та приймаються відповідні правозастосовні рішення.

Для правозастосування пріоритетним є впевненість його суб'єкта щодо наявності та правильності використання тієї чи іншої норми права для вирішення конкретної справи. Як наслідок, актуалізується необхідність осмислення того, що ж насправді є правом, що вважати

правовою нормою у кожному випадку та як виокремити норму права від інших соціально регулятивних норм. Визначальним для цього стає розуміння конститутивних ознак права як цілісного інтегрованого соціального явища, що не обмежується лише його законодавчою формою.

Вирішального значення таке розуміння набуває у сучасних умовах реформування правової системи України, коли зміна парадигми підходів до права набуває суто практичного характеру при здійсненні правосуддя та взагалі у діяльності правозастосовних органів. Усвідомлення під час правозастосовної практики права як багатоаспектного феномена, що має спільну основу з іншими соціальними нормами, але відрізняється від них своїм особливим автономним статусом, незведеності права виключно до дій та рішень державних органів сприяє більш ефективному його використанню як найвищого суспільного регулятора. Таке широке розуміння права надає можливість правозастосувачу навіть у ситуаціях законодавчої невизначеності знаходити релевантну норму, керуючись іншими, нелегістськими критеріями та поглядами на право, забезпечуючи у будь-якому випадку захист прав і свобод особи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У літературі досить широко представлена тема розуміння сутності, властивостей та вимірів права як явища соціальної дійсності, різноманітних методологічних підходів до пізнання права та онтологічних підстав його існування. Значна увага приділялася вказаним питанням у роботах сучасних українських правознавців, серед яких С. Алаїс, О. Богініч, О. Данільян, О. Дзьобань, О. Зайчук, М. Козюбра, О. Копиленко, О. Костенко, М. Костицький, Л. Луць, С. Максимов, І. Музика, Ю. Оборотов, Н. Оніщенко, Н. Пархоменко, П. Рабінович, В. Селіванов, О. Скакун, С. Сливка, О. Стовба, В. Плавич, М. Цвік, Ю. Шемшученко.

Проблеми розуміння права, у тому числі інтегративних підходів до права як соціального феномена досліджувалися і низкою зарубіжних авторів, зокрема: С. Алексєєвим, Р. Алексі, М. Байтінім, В. Бачинінім, Г. Берманом, В. Графським, Г. Гурвичем, О. Гьофе, Г. Кельзенем, Д. Керимовим, В. Кудрявцевим, О. Лейстом, В. Мальцевим, Л. Мамутом, О. Мартишиним, М. Марченком, В. Нерсисянцем, П. Олем, Р. Паундом, А. Поляковим, В. Тумановим, Л. Фуллером, Ю. Хабермасом, Х. Хартом, І. Честновим, В. Четвернінім, Л. Явичем.

У роботах названих авторів визначено та проаналізовано основні типи праворозуміння, зокрема: нормативний, природно-правовий, соціологічний, історичний, а з урахуванням сучасної ситуації постмодерну – інтегративний, діалогічний та комунікативний.

Разом з тим, у наявних дослідженнях відкритими залишаються питання щодо розуміння та сприйняття права саме як системи соціальних норм, що об'єктивно, незалежно від відношення до державних органів мають найвищий серед інших потенціал суспільної регуляції, уявлення про право як систему пріоритетних, порівняно з іншими, соціальних норм, які через це мають свої особливі конститутивні ознаки та окремий статус. Недостатню увагу приділено і тому, яким чином така інституціональна автономність права впливає на правозастосовну діяльність, насамперед у випадках наявності прогалин та законодавчої невизначеності у регулюванні певних відносин.

Постановка завдання. З огляду на викладене, метою статті є концептуальний аналіз функціонування права як цілісного соціального феномена, виокремлення тих сутнісних ознак права як системи норм соціальної регуляції, що іманентно притаманні праву як окремому феномену, та виділяють право, незважаючи на спільні походження та певні риси, від інших соціальних норм. Метою аналізу є також визначення тих об'єктивних властивостей права, завдяки яким останнє розкриває свою дійсну фундаментальну гуманістичну спрямованість, здатне сприйматися як автономне інституційне утворення, що не знаходиться у жорсткій монопольній залежності від органів державної влади та генезис якого не ототожнюється лише з діяльністю офіційних правотворчих органів. Ставиться завдання висвітлення того, як багатоаспектність та різноманітність форм проявів права впливає на ефективність його регулятивної функції, передусім під час правозастосовної практики.

Виклад основного матеріалу. Для ідентифікації норм права має значення як загальна характеристика норм соціального регулювання, тобто визначення спільних ознак норм

права з іншими соціальними нормами, так і виявлення тих ознак і властивостей, що притаманні виключно правовим нормам. Їх наявність має константний характер для права, дозволяє виділити правові норми із загального масиву норм соціальної регуляції, ідентифікувати їх саме як право.

Відразу зазначимо, що конститутивні ознаки права не зводяться лише до уявлень про генезис права внаслідок функціональної діяльності компетентних органів державної влади та обов'язкового забезпечення реалізації його норм виключно і у будь-якому випадку заходами державного примусу, як це передбачають нормативістські уявлення про сутність права.

Насамперед, ми повинні звернутися до статусу правових норм як таких. Порівняно з іншими нормами соціальної регуляції, вони безумовно мають домінуючий або першорядний характер. Зазначений характер з об'єктивною необхідністю визначається тими найбільш значущими суспільними відносинами, які регулюються нормами права. Зазвичай, в якості правових визнаються та відповідним чином об'єктивуються ті соціальні норми, які регулюють найбільш вагомі, важливі, відповідно до історичного розвитку та цивілізаційних і культурних складових, суспільні відносини у певному соціумі. Зокрема, ті, що забезпечують реалізацію фундаментальних життєвих потреб, інтересів, тобто мають життєзабезпечуючий характер. Правовими визнаються й ті норми, які встановлюють найбільш значущі фундаментальні ідеї та принципи, на яких ґрунтується життєва основа певного соціуму, та за допомогою яких ці принципи реалізуються у повсякденному житті.

Крім того, домінуючий та, по суті, правовий характер надається, серед іншого, й тим нормам, які мають найбільш ефективний характер щодо засобів соціальної регуляції, тобто, враховуючи їх найвищу раціональність та доцільність, найоптимальніше забезпечують мету регуляції певних відносин.

Право та правові норми самі по собі, за своєю внутрішньою іманентною сутністю, мають потенційно силовий характер. Правовим нормам як таким притаманна наявність силових характеристик. Право невід'ємне від сили, тобто від характерної для юридичного інструментарію здатності долати правовими методами опір тих чи інших осіб приписам права, є силовим інструментом соціального життя [1, с. 141]. Однак, переважна сила або потужність правових норм пов'язана, насамперед, з їх пріоритетним, превалюючим характером серед інших норм соціальної регуляції, є наслідком подібного статусу цих норм та однією з визначальних характеристик права.

Вказані силові ознаки внутрішньо або за визначенням притаманні праву як соціальному феномену, через що воно має самодостатній авторитет. Авторитетна інстанція, до якої учасники правовідносин змушені звертатися для реалізації своїх потреб та інтересів, насправді представляє собою не органи державної влади, що мають примусові повноваження [2, с. 129–130]. Така авторитетна інстанція міститься у самому праві. Право, за своєю внутрішньою логікою, об'єктивною сутністю та змістом і є цією авторитетною інстанцією, що передбачає, визначає та забезпечує реалізацію відповідних прав та обов'язків. Можна погодитися з думкою, що у разі, коли використання права ставиться у залежність від зовнішньої інстанції, право втрачає притаманні йому фундаментальні риси та перетворюється на умовний привілей [3, с. 336].

Тому сила норм права як їх конститутивна ознака не зводиться виключно до потенціалу та авторитету держави чи її органів. Між авторитетом державних органів з їх потужним примусовим потенціалом та правовими нормами, формування і реалізація яких знаходяться у постійній соціальній динаміці, насправді немає жорсткої монопольної залежності. Легітимність застосування самого державного примусу, визначення держави як організації легітимного застосування примусу вказує на суто правові передумови виникнення та існування останньої. Звернення в окремих випадках для забезпечення реалізації права до застосування державного примусу не є визначальною ознакою права та не обмежує його автономність.

Слід відмітити, що державний примус є скоріше не причиною, а, навпаки, наслідком, результатом дії права та його норм. Оскільки справжня причина формування та існування

права у своєму кінцевому сприйнятті безпосередньо та напряду пов'язана з людським або антропологічним виміром. Тобто право створюється людьми та задля людей, що знаходяться в єдиній спільноті та у постійній комунікації між собою. Вони, так би мовити, приречені створювати право й існувати у межах права, як регулятора соціальної поведінки. Так само й право є результатом вказаної комунікації та не може існувати поза неї.

Проте антропологічна, комунікативна складова є спільною як для права, так і для інших норм соціальної регуляції. Саме під час та в результаті подібної комунікації створюються, – або цілеспрямовано, або спонтанним порядком, – певні ситуації типологічної поведінки, змістом яких є реалізація кореспондуючих і таких, що відповідають один одному, взаємопов'язаних та взаємозалежних домагань і зобов'язань, тобто створюються певні правила суспільної поведінки. У подальшому останні можуть трансформуватись у загальнообов'язкові норми, приписам яких учасниками соціальної комунікації надається першочергове, домінуюче значення серед інших регулятивних норм. Це вже відрізняє, виокремлює такі норми від інших соціальних норм, надає їм особливий пріоритетний статус. В основі їх регулятивної дії – не просто загальні уявлення про належне або про належну поведінку, а вже чітко визначені, формалізовані у той чи інший спосіб права та обов'язки учасників комунікативних відносин, у яких і відтворюються такі уявлення.

Як наслідок, ці, вже правові за своєю сутністю норми, що за результатами зазначеної комунікації визнаються такими, що мають найвище значення та силу, потребують, порівняно з іншими соціальними правилами додаткових, особливих гарантій їх дотримання, у тому числі й за допомогою примусових заходів. В іншому випадку відбувається своєрідна підміна причин та наслідків, що міняються місцями, а державний примус, або держава, як організація застосування сили, визначається чи не єдиною конститутивною ознакою та єдиним джерелом права.

Вищевказане розуміння права є наслідком погляду на право, що передбачає джерелом його походження визнання учасниками соціальної групи в якості правових певної системи соціально регулятивних норм, що мають порівняно з іншими нормами пріоритетне становище та авторитет. Цей погляд акцентує походження права та правових норм як результат відповідної соціальної міжособистісної або інтерсуб'єктивної комунікації. При цьому заздалегідь сплановану діяльність державних органів щодо створення законодавчо оформлених норм можна розглядати як одну з її форм. Звідси – автономний та самодостатній характер правових норм щодо інших соціальних норм, а також стосовно того чи іншого порядку їх створення та реалізації. Особливого значення набуває визнання за допомогою цих норм статусу окремого індивіда щодо держави та спільноти в цілому, характеру загальних принципів та засад, на яких ґрунтується вся система права.

До системної характеристики соціальних правових норм можуть відноситися досить різноманітні та різнопланові регулятивні норми, яким надається перевага, найвищий авторитет та сила. Однак якісна, змістовна характеристика таких норм у свою чергу є наслідком дії певних цивілізаційних, культурних, історичних, національних, традиційних чинників, залежить від характеру та рівня правової й політичної свідомості, досягнутого у кожному соціумі. Виводячи право виключно з державного авторитету, ми штучно вказуємо на його підпорядкований та другорядний характер, позбавляємо право його автономності та самодостатності.

Так, наприклад, навіть за умов нібито чіткої формальної визначеності норм кримінального процесуального права, під час правозастосовної практики для підтвердження обґрунтованості і легітимності цих норм доводиться постійно звертатися не тільки до їх законодавчого визначення, а й враховувати відповідність цих норм основоположним засадам та принципам права, визначеним у міжнародно-правових актах, висновках міжнародних та європейських судових інституцій, Конституції, судових прецедентах, тощо.

На думку Ю. Хабермаса, право, що розглядається як соціальний інститут, це юридичні норми, які не можуть бути легітимізовані лише за допомогою офіційної процедури їх створення, наприклад, основні положення конституційного права, принципи кримінального права й кримінального процесу, тощо. Оскільки дійсність цих норм постійно ставиться

під питання у повсякденній практиці, то посилання на їхню формальну легальність (тобто як результат створення за допомогою офіційно визнаної процедури компетентними державними органами) є недостатнім. Вони мають потребу в матеріальному обґрунтуванні, оскільки торкаються порядку самого «життєвого миру» і разом з неформальними нормами поведінки створюють підстави соціально інтегрованих комунікативних дій [3, с. 336].

Підтверджуючи автономний характер права, його самодостатній авторитет, ми таким чином стверджуємо й автономію особистості як головного джерела створення та визнання норм права, визначаємо в якості другої домінуючої ознаки права його гуманітарний антропологічний вимір. Цей вимір передбачає, що право створюється саме як результат комунікативного дискурсу під час інтерсуб'єктивної взаємодії учасників суспільних відносин, внаслідок якої певним нормам соціальної регуляції надається характер правових норм, або останні визнаються в якості таких.

Розуміння та визнання вказаних конститутивних ознак права є ефективною передумовою, що перешкоджає проявам будь-якого свавілля, як з боку держави, так і з боку окремих осіб, груп, установ, тощо. Розуміння антропологічного виміру права як джерела його автономності гармонійно співвідноситься з природно-правовими уявленнями про основу права у вроджених правах і свободах людини, наданих йому самим фактом народження, а не дарованих будь-ким. Поняття права, що виникло у Новий час, включало у себе все те, що мало найвищу цінність для людини, будь це майнового чи немайнового характеру, все те, що людина може назвати «своїм», тобто тим, що належить особистості як такої. В обґрунтуванні такого розуміння права ставилося загальне визнання того, що зазначені права є природними, з'явилися раніше від держави і як наслідок, від неї не залежать [4, с. 28, 186].

Ці вроджені, невід'ємні й притаманні будь-кому права і свободи людина може проявити та реалізувати, створюючи та підтримуючи своєю суспільною практикою норми соціального регулювання, насамперед, ті з них, що визнаються в якості правових. Відповідна діяльність представників компетентних державних установ за такого розуміння є лише одним з різновидів такої суспільної практики.

Громадянське правове суспільство як необхідна передумова демократичної правової та соціальної держави, у якому діє принцип верховенства права, де спонтанне і раціональне начала, свобода і порядок урівноважені за своєю сутністю, передбачає можливість існування різноманітних альтернативних джерел походження та забезпечення правових норм [5, с. 283, 327]. Норми, що визнаються у суспільстві в якості правових, можуть існувати та застосовуватися за фактом, навіть за відсутності окремої санкції з боку держави щодо них у вигляді відповідних законодавчих актів. Це відноситься до всього переліку таких норм, створених, передусім, у результаті судової та взагалі будь-якої прецедентної, правозастосовної практики, норм звичаєвого права, всіх інших норм, які мають загальнообов'язковий характер та всі інші об'єктивні ознаки права, але на даний момент функціонують поза межами їх визнання чи санкції на їх застосування органами державної влади.

Слід зазначити, що спосіб створення або походження правових норм, їх визнання, тобто процедура їх легітимізації та забезпечення реалізації не завжди має характер, передбачений традиційними уявленнями про діяльність відповідних державних інституцій. Водночас, мова йде про формування саме правових норм із притаманними їм константними ознаками.

Третьою конститутивною ознакою норм права є їх внутрішня структурна визначеність у вигляді взаємопов'язаних та взаємозалежних, кореспондуючих одне одному прав та обов'язків учасників відносин, що регулюються. Проте, мова йде про суто правові особливості структурної побудови, внутрішнього оформлення вищевказаного принципу «належного», «зобов'язального».

Необхідно зазначити, що існування подібної форми «належного» притаманне всім моральним та етичним нормам у вигляді відповідних взаємозалежних та кореспондуючих одне одному домагань та зобов'язань. В іншому випадку ми взагалі не могли б стверджувати про існування будь-яких етичних норм, що визначають та спрямовують поведінку у соціумі. У такому разі вони не були б нормами як такими, що мають певний регулятивний та владний

суспільний потенціал. Мова могла йти лише про благодійну діяльність, бажану поведінку, яка не має ніякого регулятивного характеру і за визначенням не може вважатися нормативною, «нормами».

У той же час, внаслідок визнання пріоритетності, домінантності окремих груп соціальних норм відбувається їх трансформація, перетворення взаємопов'язаних домагань та зобов'язань, що становлять структурну основу будь-якої соціально-регулятивної норми, у чітко визначені, конкретні права та обов'язки учасників відносин, що регулюються ними.

Те, що становить структурну основу та об'єднує будь-які соціально-регулятивні норми у випадку правових норм має такі особливості, як наявність певних чітко визначених прав та обов'язків учасників суспільних відносин, що є характерним саме для права та відрізняє його норми, у якому б об'єктивованому вигляді вони не існували у реальності, з поміж інших соціальних норм. При цьому визнання пріоритетного характеру норм права потребує особливих гарантій їх виконання, безумовного забезпечення визначених у них зобов'язань належної поведінки. Наслідком цього є трансформація та конкретизація визначених у них вимог до рівня чітко окреслених прав та обов'язків учасників правової комунікації.

Таким чином, правові норми є різновидом соціально-регулятивних норм, які за своїм внутрішнім характером та спрямованістю, – як найбільш значущі та пріоритетні, – потребують особливого захисту та гарантій забезпечення порівняно з іншими соціальними нормами. Звідси актуалізується питання застосування додаткових заходів примусу щодо забезпечення права.

Четверта широко відома, класична ознака норм права – це їх формальна визначеність або зовнішня об'єктивація, завдяки якій ми можемо посилатися на таку норму, планувати наслідки її виконання чи порушення. Формальна визначеність надає характер передбачуваності права, можливість учасникам соціальних відносин прогнозувати свої дії та їх наслідки.

Та чи інша форма вираження притаманна будь-якій соціально-регулятивній нормі, інакше не було б взагалі відомо про їх існування, соціальна норма не змогла би стати предметом обговорення та виконання. Проте, саме домінуючий характер норм права, набуття певними соціально-регулятивними нормами характеру саме правових, з об'єктивною необхідністю потребує й набуття ними чітко визначених зовнішніх форм, їх більш конкретну інституційну визначеність порівняно з іншими. Наслідком цього є також і те, що законодавчо визначена форма не є єдиною формою права, як це можна стверджувати суто з нормативістських, етатистських уявлень про право. Навпаки, феномен права як такого, його внутрішня сутність передре закону та іншим формам зовнішнього прояву й буття права.

Право може існувати одночасно у різних інституційних формах, при чому існувати об'єктивно, незалежно від їх офіційного визнання Авторитет права та його автономність визначається не сторонньою до права інституцією, що почасти свавільно бере на себе цю місію. Вищий авторитет, притаманний праву як окремому соціальному феномену, походить від його іманентних сутнісних характеристик, невід'ємних конститутивних ознак, які з одного боку, відрізняють право та його норми від всієї сукупності інших соціально-регулятивних норм, а з іншого – перешкоджають зведенню права лише до проявів волі та результату діяльності державних інституцій. Як наслідок, правова реальність свідчить про різноманіття існування різних форм права у єдиній нормативній системі – у вигляді законодавчих актів, правових звичаїв, судових та інших прецедентів, договірних права, корпоративних норм, норм канонічного права, тощо.

Необхідно усвідомити, що розуміння права повністю залежить від підходу особи, яка досліджує або застосовує право, до його сутності й визначальних ознак, надання окремим з них пріоритетного значення. Разом з тим різні пізнавальні аспекти існування права так чи інакше відображають прояв реалізації зйдоса права, його дійсної сутності як системи вищих, домінуючих норм, що мають пріоритетне значення.

Зовнішнє вираження, об'єктивація норм права не зводиться до якої-небудь однієї, єдиної й виняткової форми та, відповідно, до одного способу їх створення. Норми права не зводяться лише до правових текстів, як це визнається нормативістським (легістським)

праворозумінням. Правові тексти, як об'єктивоване письмове вираження пріоритетних соціальних норм є лише одним з різнобічних проявів феномена права, що зв'язані сутнісною єдністю, існують та сприймаються як аспекти єдиного соціального явища.

П'ятою ознакою правових норм є їх змістовне різноманіття, що пов'язано із безліччю суспільних відносин, які ними регулюються. Разом з тим, подібні відносини можуть встановлюватися та регулюватися як правовими, так і неправовими засобами, тому змістовну характеристику норм права не слід плутати з їх статусним положенням, конститутивними та сутнісними ознаками. В іншому разі підміняється сенс права змістом тих конкретних відносин, що безпосередньо регулюються правом чи іншими соціальними нормами.

Наявність цих відносин сама по собі актуалізує питання соціальної регуляції, необхідність їх визначення та регулювання суспільством у певний спосіб. У той же час, формування, виділення та визнання серед норм, що регулюють зазначені групи комунікативних відносин, тих з них, які мають характер найбільш значущих, домінуючих, пріоритетних наділяє їх статусом правових. При цьому правові норми можуть регулювати відносини, що мають суто міжособистісний аспект з позицій забезпечення свободи, честі, гідності, справедливості, як і ті норми, що називають моральними, але які не мають соціального визнання та статусу правових. І навпаки, навіть деякі владно-управлінські відносини можуть регулюватися не тільки законодавчо оформленими, а й взагалі неправовими нормами, зокрема, за допомогою традицій, звичаїв, всляких кодексів етики, що не мають правового характеру. Слід пам'ятати про наявність постійного зв'язку, взаємної трансформації й взаємозалежності правових та неправових норм, що почасти базуються на одних і тих же визначальних засадах.

Тому актуальним на даний час може стати новий погляд на право як на автопойетичну, тобто самодостатню, автономну та динамічну систему, що має здатність до саморегуляції. Підхід до права, як до автономної та водночас динамічної системи, здатної до еволюції та пристосування до постійних суспільних змін, що потребують навіть у цій динаміці такого ж постійного регулювання, зумовлює розуміння того, що право має притаманні лише йому константні риси і властивості. Однак особливості права не заперечують тих його ознак, які є спільними з іншими соціально-регулятивними системами, зокрема, морально-етичними, а також з функціонуванням державних інституцій, що певною мірою забезпечують створення та існування права на різних етапах історичного розвитку, діючи за принципом доцільності. Однак зазначене регулювання не може повністю, або монополюю гарантуватися законодавчою чи якоюсь іншою єдиною формою буття права. Це – основна причина багатоаспектності права, що по-різному об'єктивується, залишаючись за своєю сутністю єдиним як соціальний феномен.

Шоста ознака права пов'язана з необхідністю визнання у соціумі певних соціально-регулятивних норм саме в якості правових. Оцінка сформованої норми в якості домінуючої, пріоритетної та, як наслідок, визнання її в якості правової становить основу процесу визнання та легітимізації права. У ньому проявляється гуманістичний смисл права як результат інтерсуб'єктивної взаємодії учасників суспільних відносин щодо його створення.

Така взаємодія має суто феноменологічний характер, тобто зводиться до відкриття та знаходження сутності, основної ідеї права як соціального явища. За результатами відповідної інтенціональної спрямованості учасниками соціальної взаємодії певним вчинкам, діям, відносинам надається правовий смисл. Але в основі такої правової інтенції, на нашу думку, знаходиться уявлення про право як систему пріоритетних, домінуючих соціальних норм. У цьому випадку те, що втілюється у зміст цих норм, зокрема вимоги щодо справедливості, правоти, доцільності повинні мати не тільки цілком конкретний характер, а й найважливіше значення для тих, хто творить право.

Саме вказана комунікативна діяльність забезпечує автономність права, його значення як незалежної системи зі своїми, властивими лише їй ознаками. Маючи корелятивний зв'язок з будь-якими авторитетними суспільними інституціями, у т. ч. державними, право не зводиться до них, не має жорстко підпорядкованого, залежного характеру від них, оскільки такий авторитет за визначенням міститься у самому праві.

Вказаний людський вимір забезпечує розкриття визначальних ознак права та його автономне існування, складає його онтологічну сутність, формує та забезпечує існування певної моделі правової реальності. У такому разі цей вимір розглядається не тільки з позиції природно-правових критеріїв оцінки соціальної норми як правової, а й суто з раціональних позицій відповідальності людини, в цілому соціуму за зроблений вибір, за те, які норми він визнає та застосовує в якості правових. У кінцевому рахунку саме учасники суспільних відносин визначають, що таке право, які норми, з яким змістом та засновані на яких засадах можуть і повинні вважатися правом. Питання вибору, оцінки та легітимізації певних соціальних норм в якості правових має тут вирішальне, ключове значення, кожен раз воно є предметом відповідальності за зроблений вибір, своєрідною реакцією на історичні та соціально-політичні ситуації «Виклику-Та-Відповіді» [6, с. 119–124], що постійно виникають, змінюються та кожен раз потребують відповідного вирішення.

Імператив відповідальності, що справляє вплив на сучасне праворозуміння, виступає як вимога максималізації відповідальності за зроблений вибір, необхідність діяти таким чином, щоб забезпечити сприятливе майбутнє тому інтегральному цілому, до якого належить той, хто робить такий вибір [7, с. 53].

Висновки. Викладене, насамперед, визначає смисл та автономність права як соціального феномена. На зазначений вибір права й відповідальність за нього, у свою чергу, впливають культурні та цивілізаційні передумови, що існують у соціумі. Вказаний вибір напругу залежить від правової цивілізаційної свідомості, яка визначає погляд на право, впливає на способи сприйняття права та його відділення від інших соціальних норм, обумовлює акцентування у праві тих чи інших ознак в якості вирішальних та конститутивних.

Саме суспільство визначає можливість функціонування правової держави, є основною причиною та умовою існування права. За вказаний вибір воно, бажає того чи ні, несе свою історичну та соціально-політичну відповідальність. Від найскорішого усвідомлення цього залежить перспектива розвитку українського суспільства як демократичного й правового, такого, що відповідає найвищим стандартам сучасного цивілізаційного розвитку.

Список використаних джерел:

1. Алексеев С. С. Философия права / С. С. Алексеев. – М. : Издательство НОРМА, 1997. – 336 с.
2. Пермяков Ю. Е. Философские основания юриспруденции: монография / Ю. Е. Пермяков. – Самара : Самар. гуманит. акад., 2006. – 248 с.
3. Пайпс Р. Собственность и свобода / Р. Пайпс ; пер. с англ. – М. : Библиотека Московской школы политических исследований, 2001. – 415 с.
4. Хабермас Ю. Примирение через публичное употребление разума. Замечания о политическом либерализме Джона Роулса / Ю. Хабермас // Вопросы философии. – 1994. – № 10. – С. 53.
5. Правосвідомість і правова культура як базові чинники державотворчого процесу в Україні : монографія / Л. М. Герасіна, О. Г. Данильян, О. П. Дзьобань та ін. – Х. : Право, 2009. – 352 с.
6. Тойнби А. Дж. Постижение истории / А. Дж. Тойнби ; пер. с англ. – М. : Прогресс, 1991. – 736 с.
7. Оборотов Ю. Праворозуміння як аксиоматичне начало (постулат) права / Ю. Оборотов // Право України. Юридичний журнал. – 2010. – №4. – С. 49–55.

* Геселев Олексій Валерійович – старший викладач відділу підготовки прокурорів з нагляду за додержанням законів органами, які проводять оперативно-розшукову діяльність, дізнання та досудове слідство Національної академії прокуратури України, старший радник юстиції.

Стаття надійшла до редакції 31.03.2017 р.